

معرفی مقاله

تهیه و تدوین از: دکتر علی دلاور

مقاله حاضر که به منظور نقد و بررسی و ارزشیابی گزارشهای تحقیقاتی انجام یافته ارائه می‌شود، توسط دکتر علی دلاور عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی تهیه و تدوین گردیده است. این مقاله مطابق شیوه تدوین گزارش نتایج تحقیق برای چاپ در مجلات علمی تهیه گردیده، و حاوی نکاتی است برای ارزشیابی: عنوان تحقیق؛ خلاصه، مقدمه و موضوع تحقیق؛ چگونگی بیان مسئله و فرضیه؛ روش اجرای پژوهش؛ ارائه طرح پژوهش؛ مواد به کار برده شده در امر پژوهش؛ نتایج حاصل از پژوهش و چگونگی ارزیابی آنها. بالاخره در پایان مقاله نیز نمونه سؤالاتی که می‌توان درباره ارزشیابی یک پژوهش مورد بحث و بررسی قرار داد ارائه گردیده است.

این مقاله با فراهم آوردن سلاکهای بسرای ارزشیابی پژوهشهای انجام یافته می‌تواند در عمل برای علاقه‌مندان، دست اندرکاران، و مسئولان امور تحقیقاتی مورد استفاده قرار گیرد. گذشته از این، با ارائه ملاکها و ضوابط مربوط به یک تحقیق مطلوب، این مقاله زمینه‌های اطلاعاتی لازم برای امر پژوهش را مورد بحث قرار داده، می‌تواند به عنوان الگویی در این زمینه

پژوهشگران را در عمل یاری بخشد.
به امید آن که دربارهٔ پژوهش بتوانیم مقالات دیگری از
ایشان و دیگر صاحب نظران داشته باشیم، و توجه به این مطالب
بتواند امور پژوهشی ما را بهبود بخشد.

فصلنامه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مطالب زیر یک سری دستور العملهایی است که به منظور انتقاد و ارزشیابی یک پژوهش گزارش شده یا چاپ شده به کار برده می‌شود. در کتب مختلف پژوهشی مطالب و ملاحظات زیادی برای ارزشیابی نتایج تحقیق ذکر گردیده است. مطالب زیر با توجه به استفاده عملی انتخاب شده است و ترتیب ارائه آنها مطابق شیوه تدوین نتایج تحقیق، برای چاپ در مجلات علمی است.

۱ - عنوان

الف - آیا عنوان انتخاب شده، حوزه مسئله مورد پژوهش را به خوبی مشخص کرده است؟

ب - آیا عنوان پژوهش روشن و دقیق است و به اندازه کافی توصیف شده است؟ به نحوی که بتوان آن را در حوزه مربوط به آن جای داد؟

ج - آیا از به کار بردن واژه‌های غیر ضروری نظیر: مطالعه درباره، تجزیه و تحلیلی از، و همچنین کلمات جذاب و گمراه کننده و مبهم^۱ خودداری شده است؟

۲ - خلاصه

خلاصه، عبارت است از چکیده کلیه فعالیت‌های انجام شده و نتایج حاصله که در ابتدای هر پژوهش گزارش داده می‌شود. هدف اصلی آن دادن اطلاعاتی کلی درباره آنچه که در گزارش پژوهش آمده است، می‌باشد. گرچه خلاصه نباید از ۵ تا ۶ جمله تجاوز کند، ولی باید پاسخگوی سؤالات زیر باشد:

الف - هدف یا مقصود پژوهش چیست؟

ب - افرادی که به عنوان آزمودنی در این پژوهش مشارکت داشته اند، دارای چه ویژگی‌هایی هستند؟

ج - به طور مختصر، آزمودنیها در پژوهش چه فعالیت یا فعالیت‌هایی را انجام داده‌اند.

د - نتایج^۲ مهم پژوهش چیست؟

۳ - مقدمه

۱ - ۳ - مقدمه همان طور که خط مشی پژوهش را مشخص می‌کند، بایستی مسئله مورد پژوهش را نیز معلوم سازد. یک مقدمه کامل، اطلاعات روشن و دقیقی درباره آنچه انجام شده و همچنین علت آن، به خواننده می‌دهد. مقدمه خوب بایستی پاسخگوی سؤالات زیر باشد:

الف - دلیل منطقی اجرای پژوهش چیست؟

ب - چه ارتباط منطقی بین مسئله و طرح پژوهش وجود دارد؟

ج - دلایل نظری که در پژوهش وجود دارد، چیست؟

د - چگونه این پژوهش با پژوهشهای قبلی ارتباط پیدا کرده است؟

۲ - ۳ - مطالعه مربوط به موضوع پژوهش

مطالعه موضوع پژوهش چکیده‌ای از پژوهشهای انجام شده است که با موضوع مورد پژوهش ارتباط دارد. توجه داشته باشید که در این قسمت نیازی به مروری تاریخی و جامع نیست. راهنمایهای کلی و عمومی به شرح زیر است:

الف - آیا پژوهشهای انتخاب شده، در رابطه با موضوع مورد پژوهش هستند؟

ب - آیا از ذکر جزئیات غیر ضروری خودداری شده است؟

ج - آیا نتیجه‌گیری پژوهش، یافته‌ها و روشهای به کار برده شده، مورد تأکید قرار گرفته

است؟

د - آیا ارتباط منطقی بین پژوهشهای گذشته و پژوهش مورد نظر، نشان داده شده است؟

ه - آیا مرور پژوهشهای گذشته به صورت تقویمی انجام شده است؟

۳ - ۳ - بیان مسئله و فرضیه

فرضیه عبارت است از: انتظارات پژوهشگر در باره نتایج آتی پژوهش. او پس از مطالعه پژوهشهای گذشته مسئله و هدف را به صورت روشن بیان می‌کند. سپس مسئله مورد پژوهش را با توجه به ملاکهای معینی به صورت فرضیه بیان می‌کند. سرانجام متغیرهایی را که در فرضیه بیان کرده به صورت عملیاتی تعریف می‌کند. این قسمت از گزارش بایستی پاسخگوی سوالات زیر باشد:

الف - چه متغیر یا متغیرهایی مورد دخل و تصرف قرار گرفته است؟

ب - نتایج مورد انتظار چیست؟

ج - چرا این نتایج مورد انتظار است؟

د - آیا دلایل منطقی و روشنی برای فرضیه‌های بیان شده، وجود دارد؟

۴ - روش اجرای پژوهش

در این قسمت پژوهشگر چگونگی اجرای پژوهش را به صورتی جامع و کامل توصیف می‌کند. این بخش از گزارش باید به نحوی تهیه و تنظیم شود که خواننده بتواند پس از مطالعه آن را تکرار کند. این قسمت باید پاسخگوی سوالات زیر باشد:

الف: چه کسانی در پژوهش مشارکت داشته‌اند؟

۱ - آیا جامعه مورد مطالعه به صورتی روشن تعریف شده است؟

۲ - چند نفر آزمودنی در این پژوهش مشارکت داشته‌اند؟

۳ - آزمودنیها را چه کسانی تشکیل داده‌اند؟

۴ - آزمودنیها چگونه انتخاب شده‌اند؟

۵ - آیا جایگزینی آزمودنیها در شرایط مختلف پژوهش به صورت تصادفی بوده است؟

ب: از چه نوع طرح پژوهشی استفاده شده است؟

۱ - چه طرحی به کار برده شده است؟

۲ - آیا آزمودنیها در طرح آزمایشی به صورت گروهی جایگزین شده‌اند؟

۳ - آیا طرح پژوهشی به کار برده شده، مناسب مسئله و فرضیه بیان شده، هست؟

۴ - آیا ضعفی در طرح به کار برده شده، مشاهده نمی‌شود؟

ج: چه نوع ابزار و موادی مورد نیاز بوده است؟

۱ - چه نوع وسیله اندازه‌گیری برای جمع‌آوری اطلاعات به کار برده شده است؟

۲ - آیا وسیله اندازه‌گیری به کار برده شده، استاندارد بوده است یا وسیله جدیدی مورد

استفاده قرار گرفته است؟

۳ - آیا وسیله اندازه‌گیری قبلاً آزمایش شده است؟

۴ - آیا وسیله اندازه‌گیری دارای روایی و اعتبار بوده است؟

۵ - آیا وسیله معین و یا مواد ویژه به کار برده شده، برای اجرای پژوهش ضروری بوده

است؟

د: از آزمودنیها خواسته شده که چه فعالیت یا فعالیتهایی را انجام دهند؟

۱ - آیا آنچه را که از آزمودنیها خواسته‌اند، روشن و واضح بوده است؟

۲ - آیا آزمودنیها^۲ مورد تشویق قرار گرفته‌اند؟

۵ - طرح پژوهش

پژوهشگر در غالب پژوهشها سعی می‌کند که سؤال معینی را یا استفاده از اطلاعاتی که جمع‌آوری کرده است و از طریق مقایسه دو یا چند گروه پاسخ دهد. در ارزشیابی یک پژوهش در رابطه با طرح پژوهش سؤالات زیر مطرح است:

الف - آیا طرح پژوهش به صورتی صریح و روشن تدوین شده است؟

ب - آیا طرح انتخاب شده، پاسخگوی همه سؤالات مطرح شده در فرضیه و مسئله

است؟

- ج - آیا از طریق این طرح کنترل لازم اعمال شده است؟
د - آیا موضوع مورد مشاهده و اندازه‌گیری در این طرح مشخص شده است؟
ه - آیا چگونگی مشاهده و اندازه‌گیری در طرح معین شده است؟
و - چگونه اطلاعات کیفی در این طرح، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است؟
ز - چه نوع ابزار کاری برای تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده، به کار برده شده است؟

- ح - چه نتایجی از روش آماری مورد استفاده حاصل شده است؟
ط - آیا طرح به کار برده شده، توانایی کنترل متغیرها و اعتبارهای درونی و بیرونی را دارد؟

ی - آیا طرح مورد بحث از نظر دامنه و دقت، توانایی کافی برای آزمون فرضیه را دارد؟

۶ - مواد به کار برده شده:

- پژوهشگر در این قسمت از گزارش بایستی موادی را که در پژوهش به کار برده است، توصیف کند. او باید قادر باشد به سؤالات زیر پاسخ دهد:
الف - آیا پژوهشگر با قوانین علمی مربوط به مشاهده، مصاحبه، جمع‌آوری اطلاعات، اندازه‌گیری، نحوه انتخاب مواد و اجرای آزمونها آشنایی داشته است؟
ب - آیا مواد انتخاب شده دارای نرمی مناسب با نمونه انتخاب شده بوده است؟
ج - آیا مواد به کار برده شده از نظر دستورالعمل اجرایی، تفسیر و نمره‌گذاری، دارای زمان و شرایط اجرایی مناسب بوده است؟

۷ - نحوه اجرای پژوهش

در این قسمت از گزارش، پژوهشگر آنچه را که آزمون‌نویس انجام داده‌اند یا از آنها خواسته شده است که انجام دهند، توصیف می‌کند. به منظور رسیدن به این هدف پژوهشگر بایستی پاسخگوی سؤالات زیر باشد:

- الف - پژوهش در کجا انجام شده است؟
ب - چه کسی پژوهش را انجام داده است؟
ج - چه مدتی به آزمون‌نویس اجازه داده شده است که فعالیت‌های خواسته شده را انجام

دهند؟

د - آیا آزمودنی یا آزمودنی‌هایی وجود داشته‌اند که مشارکت خود را در پژوهش تا آخر ادامه نداده باشند.

۸ - تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده و نتایج

این قسمت از گزارش به تجزیه و تحلیل آماری و نتایج حاصله اختصاص دارد و شامل چگونگی تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده است. در این قسمت سؤالاتی نظیر سؤالات زیر مطرح است که پژوهشگر بایستی توانایی پاسخگویی به آنها را داشته باشد:

الف - آیا پژوهشگر قبل از اجرای پژوهش نحوه سازماندهی و طبقه‌بندی اطلاعات جمع‌آوری شده را مشخص کرده است.

ب - آیا اطلاعات جمع‌آوری شده، طبقه‌بندی شده است؟ اگر جواب مثبت است، ملاک طبقه‌بندی آنها چگونه بوده است؟

ج - آیا داده‌های غیرضروری نیز مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است؟

د - آیا اطلاعات جمع‌آوری شده لازم و کافی بوده است؟

ه - آیا روش به کار برده شده، برای تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده مناسب بوده است؟

و - آیا اطلاعات جمع‌آوری شده، به علت فقدان اطلاعاتی از گذشته اریب بوده است؟

ز - آیا در جمع‌آوری اطلاعات دقت و احتیاط لازم به کار برده شده است؟

ح - آیا نتایج حاصله به منظور کشف خطاهای ناشی از روشهای آماری به کار برده شده

در محاسبات و کدگذاری و سایر اعمال انجام شده، مورد بررسی قرار گرفته است؟

ط - آیا اعتبار منابعی که اطلاعات از آن جمع‌آوری شده، مورد بررسی قرار گرفته است؟

ی - آیا منابع نظری و حقایقی که تجزیه و تحلیل بر پایه آنها قرار داده شده است، به

اندازه کافی برای خواننده روشن است؟

ث - آیا مأخذ کلیه منابعی که مورد استفاده قرار گرفته، به دقت ذکر شده است؟

ق - آیا جداول، نمودارها و چارتهای به نحوی صحیح و مؤثر تهیه و ترسیم شده است؟

ز - آیا جداول و شکلها، نتایج به دست آمده را تأیید می‌کنند؟

ک - آیا سطح اطمینانی که بر اساس آن گروههای تحقیقی مقایسه شده‌اند یا همبستگی

بین متغیرهایی که مورد پژوهش قرار گرفته‌اند، ذکر شده است؟

ل - آیا مدارکی که برای آزمون فرضیه جمع‌آوری شده به صورتی کافی و منطقی مورد

تجزیه و تحلیل قرار گرفته است؟

م - آیا پژوهشگر مدارکی را که موافق با فرضیه او نبوده حذف یا مورد غفلت قرار داده است؟

۹ - خلاصه و بحث در باره نتایج

در این قسمت از گزارش پژوهشگر باید با توجه به هدف تحقیق نتایج حاصله را تبیین کند. بدین معنی که سؤال پژوهشی به صورت مسئله بیان می شود و پژوهشگر بایستی مستقیماً پاسخ آن را بدهد. نتایج نظری به دست آمده نیز بایستی مورد تأکید و اعتبار نتایج حاصله مورد بحث قرار گیرد. چنانچه نتایج به دست آمده، مطابق انتظارات پژوهشگر باشد، او در پاسخ «چرا چنین شده است؟» باید دلایل منطقی عرضه دارد. در رابطه با کاربرد نتایج سه نکته به شرح زیر مطرح است:

الف - آیا منابع مورد استفاده در این پژوهش مشابه موقعیت‌هایی که ممکن است نتایج به آن تعمیم داده شود، هست؟

ب - آیا محدودیت‌هایی در باره تعمیم نتایج وجود دارد؟ آیا این محدودیتها توصیف شده‌اند؟

ج - آیا مسائلی که پاسخ آنها داده نشده است، مشخص شده‌اند؟ آیا توصیه‌هایی برای کسانی که در آینده ممکن است این مسائل را مورد پژوهش قرار دهند مطرح شده^۴ است. خواننده در این قسمت از گزارش بایستی قادر باشد پاسخ سؤالات زیر را پیدا کند:

الف - پژوهش در حل چه مسئله‌ای مشارکت داشته است؟

ب - آیا بحث و نتیجه‌گیری از تجزیه و تحلیل نتایج حاصله به عمل آمده است؟

ج - آیا پژوهش در حل مسئله بیان شده، موفق بوده است؟

د - آیا فرضیه پژوهش تایید شده است؟

استفن ایساک^۵ (۱۹۷۷) در کتاب تحقیق و ارزشیابی پرسشنامه‌ای برای ارزشیابی یک پژوهش گزارش شده، مطرح کرده که عیناً در اینجا ملاحظه خواهید کرد. توجه داشته باشید که کلیه سؤالات ذکر شده در این پرسشنامه، برای انواع پژوهشها مناسب نمی‌باشد.

برسشنامه ارزشیابی پژوهش گزارش شده

مقیاس

سؤالات

فوق العاده - خوب - متوسط - ضعیف - خیلی ضعیف

۱ ۲ ۳ ۴ ۵

- ۱ - مسئله به روشنی بیان شده است.
- ۲ - فرضیه به طور واضح و دقیق بیان شده است.
- ۳ - مسئله معنی دار است.
- ۴ - مفروضات به وضوح بیان شده است.
- ۵ - محدودیتهای مسئله بیان شده است.
- ۶ - واژه‌های مهم تعریف شده است.
- ۷ - همبستگی بین مسئله و پژوهشهای گذشته مشخص گردیده است.
- ۸ - طرح تحقیق به طور کامل توصیف شده است.
- ۹ - طرح تحقیق برای حل مسئله مناسب است.
- ۱۰ - طرح تحقیق عاری از هر گونه ضعفی است.
- ۱۱ - جامعه و نمونه توصیف شده‌اند.
- ۱۲ - روش نمونه‌گیری مناسبی به کار برده شده است.
- ۱۳ - روش جمع‌آوری اطلاعات توصیف شده است.
- ۱۴ - روش جمع‌آوری اطلاعات برای حل مسئله مناسب است.
- ۱۵ - روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت صحیح به کار برده شده است.
- ۱۶ - روانی و اعتبار مدارک جمع‌آوری شده، تأیید شده است.
- ۱۷ - روش مناسبی برای تجزیه و تحلیل انتخاب گردیده است.
- ۱۸ - روش انتخاب شده برای تجزیه و تحلیل صحیح به کار برده شده است.
- ۱۹ - نتایج تجزیه و تحلیل به صورتی واضح عرضه گردیده است.
- ۲۰ - نتایج به طور روشن و واضح بیان شده است.
- ۲۱ - با توجه به مدارک عرضه شده، نتایج حاصله دارای اهمیت است.
- ۲۲ - تعمیم نتایج به جامعه‌ای که از آن نمونه انتخاب شده است، تأیید گردیده است.
- ۲۳ - گزارش روشن و واضح نوشته شده است.
- ۲۴ - گزارش به صورتی منطقی تنظیم گردیده است.
- ۲۵ - نحوه گزارش نشان‌دهنده یک نگرش علمی منصفانه و بی‌غرضانه است.

پروشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مجله علمی علوم انسانی

زیر نویسها:

- 1 - Van Dalen, D.B Understanding Educational Research: An Introduction (3rd. Ed). New York. MC Graw - Hill, 1973.
- 2 - Huck, S.W. Cormier, W.H & Bounds, W.G.Jr. Reading statistics and Research New York: HarPer and Row, 1974.
- 3 - Huck, S.W. Cormier, W.H. & Bounds, W.G.Jr. Reading statistics And Research. New York. HarPer and Row, 1974.
- 4 - American Psychological Association, Publication manual of the American Psychological Association (2nd ed). Washington, D.C. 1974.
- 5 - Isaac, S., and Michael, W.B. Handbook in Research and Evaluation. San Diego. California: Robert R. Knapp, Publisher, 1974.